LIBRARY OF SCANFAN

"Çok defa düşünürüm: Bakî ile Sinan acaba dost oldular mı? Süleymaniye'nin yapıldığı yıllarda Bakî yirmi beşle otuz arasında genç bir molla idi. Bir yıl kadar da Süleymaniye binalarının inşaasına nezaret etmişti. Belki de bütün imparatorluğun gururu olan mimara koşmuş, ellerine sarılmış: "— İlâhî Sinan! Ey susan taşın ve konuşan hacimlerin şairi; ey maddenin uykusuna kendi nabzının âhengini hepimizin imanıyla beraber geçiren! Aydınlığı en bilgili terkiplerde eritilmiş madenler gibi yumuşatıp ondan zaferlerimize hil'atler biçen! Sen bu şehre bütün dünyanın kıskanacağı bir cami yapmakla kalmadın; insan düşüncesinin erişilmesi güç hadlerinden birini tesbit ettin" demiştir. Hayır, elbette ki Bakî böyle şişkin, böyle taklitli dille konuşmazdı; ona daha basit, çok basit ve çok güzel, bir duaya benzer şeyler söylemiştir."

AHMET HAMDİ TANPINAR

Tarihî eserlerin korunması yolunda basına ve diğer kitle iletişim araçlarına düşen görev

"S.O.S. İstanbul-Göreme Kampanyası" kapsamına giren bölgelerden Süleymaniye ve çevresiyle ilgili olarak Hürriyet gazetesinde, bundan birkaç yıl önce yayımladığı bir röportajda, Nail Güreli, Mimar Sinan'ın ağzından şöyle sesleniyordu: "Sizler aradan çekilin. Ey üniversite profesörleri, ey mimarlar. Sözüm sizlere değil ey din bilginleri, ey hükümet adamları... Ey Anıtlar Yüksek Kurulu üyeleri, ey koca İstanbul'un valisiydi, belediye başkanıydı, tüm sorumlular, aydın kişiler sizler aradan çekilin, sözüm sizlere değil. Ben halkıma sesleniyorum."

Büyük bir incelikle, koruma ve onarım konusundaki sorumluları uyaran bu satırların ardında güzelim bir sorumluluk duygusu yatıyordu. Özellikle son yıllarda, çeşitli basın organlarında, konumuzla ilgili küçümsenmeyecek bir hareketlilik göze çarpmakta. Sözgelimi Tercüman'ın Bâki'nin mezarı, Güneş'in Urfa'daki yıkımlar, Nokta'nın Gürpınar'ın evi, Cumhuriyet'in İstanbul'un mimarî dokusu ile ilgili yayınları, basının konuya hayli duyarlı bir yaklaşım içinde olduğunun somut göstergeleri. Zamanla bu ilginin daha da yapıcı boyutlar kazanacağı inancındayız. Ancak, diğer kitle iletişim araçları, özellikle de TRT'nin yayın organları, henüz yeterince yer ayırmıyorlar konuya. Görsel-işitsel eğitimin önemi çağımızda iyice öne geçti. Tarihî eserlerin korunması ve onarıma alınması konusunda yapılabilecek programların birden fazla yararı var: Yalnız tarihî çevre bilinci değil, bir yandan da bir başına tarih, coğrafya, kültür bilinci de bu yoldan hızla geliştirilebilir.

S.O.S. İstanbul, Göreme, Anadolu... Hepimize büyük sorumluluk düşmüyor mu aslında?

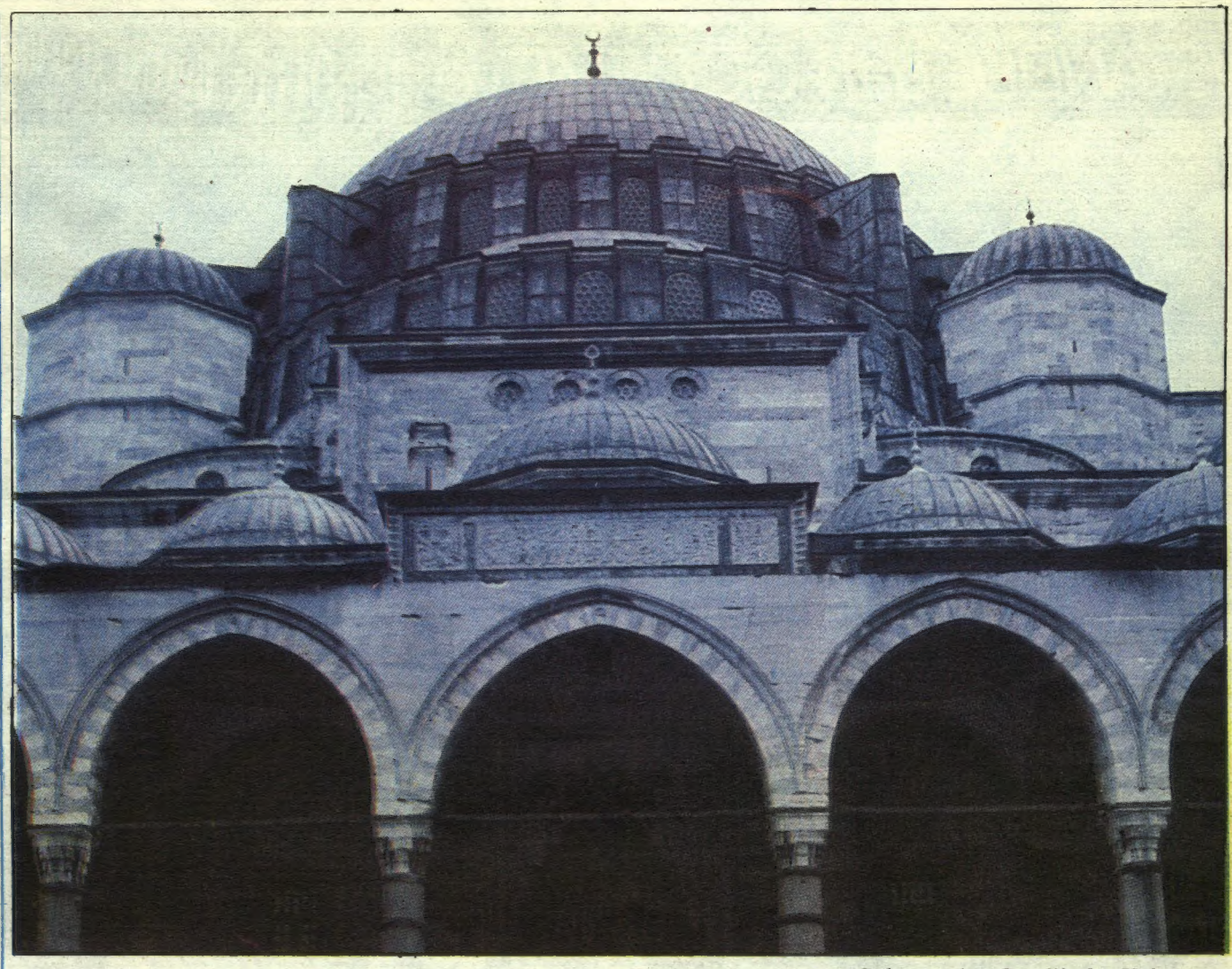

● *Süleymaniye Camii'nde, Yahya Kemal ve Tanpınar gibi kalem ustaları İslâm uygarlığının "doruk anlatımı"nı bulmuşlardır. Gerçekten de Sinan'ın bu dev yapıtı, Osmanlı sanatının en yetkin, en büyüleyici örneği olma niteliğini taşır. Çağlar boyunca, ülkeyi ziyaret eden yabancı seyyahların, sanatçıların ve bilim adamlarının karşısında çoşkularını gizleyemedikleri bu başyapıtın korunmaya alınması, UNESCO'nun "İnsanlığın mirasını kurtarma" anlayışının doğal bir sonucu sayılmalıdır.*

Süleymaniye Camii

BOĞAZ'a ve Haliç'e hâkim bir tepe üzerinde, yaklaşık 6-7 metrelik taşkazık bir temel üzerine oturan Süleymaniye Camii çevresindeki imaretiyle büyük bir "külliye" oluşturur. Mimarı, 100 yıllık ömründe üç kıta üzerine 365 büyük yapı konduran, eserlerine **Fakir-ül Hakir Sinan** diye imza atacak kadar alçakgönüllü ve yine eserleri dünya durdukça duracağını söyleyecek kadar iddialı olan Mimar Koca Sinan'dır. Üstad şimdi, Haliç'ten bakıldığında çirkin yapıların arasından zorlukla seçilen, ziyaretçilerinden yalnızca eski yazı bilenlerin onun olduğunu anlayabildiği türbesinde, Ruşen Eşref'in deyişiyle, "Son selâtin camii sağ alt köşeden imzalarcasına" yatmaktadır. Türbe, salis (üçüncü) ve rabi (dördüncü) medreselerinin bulunduğu platformun, yani caminin dışında bulunmaktadır.

Temelin atılmasından bir yıl kadar sonra, 957 H. Cemaziyel-evvel'i evâhiri (20 Haziran civarı, 1550)'nde başlanıp, 964 H. Zilhiccesi evâhiri (20 Ekim civarı, 1557)'nde bitirilen cami, Kanunî Sultan Süleyman tarafından, Macaristan'ın 2/3'ü Osmanlı mülküne katıldıktan sonra yaptırılmaya karar verilmiştir.

Kareye yakın planıyla merkezde bulunan Süleymaniye Camii, yine bir kare olan iç avlusuyla büyük avlunun ve külliyenin oluşturduğu büyük dörtgenin içinde, küçük bir dörtgen olarak inşa edilmiştir. Camiin arka avlusundaki iki türbede, sırasıyla Kanunî, Hürrem Sultan ve yanlarında, II. Ahmet II. Selim'in annesi Dilâşub Sultan ve şehzadeleri yatmaktadır.

Dış avlunun 11 kapısı bulunur ve cami iç avluyla birlikte yaklaşık 2 metrelik bir taban üzerine yükselir. Üç kapılı iç avlunun orta kapısı, anıtsal ve yüksek bir taç-yapıdır; yarım sütunları ve stalaktitleriyle başlıbaşına bir mimarî eser sayılabilir. Çevresinde pembe granti ve mermer 24 sütun üzerine 28 kubbeli bir revak ile ortasında şadırvanıyla camiye bağlanan iç avlunun son cemaat yerindeki 10 pencerenin alınlığında, Karahisarlı Hasan Efendi'nin kaleminden çıkma çini panolar üzerinde **'Kur'an'**dan alınma fetih âyetleri okunur. Bu avlunun 6 granit sütunu yaklaşık10,6'şar ton, 6 esmer granit direği yaklaşık 4,1'er ton, 6 Marmara mermeri sütunu ise 3,8'er ton olarak hesaplanmıştır.

Caminin dört minaresi İstanbul'da yaşamış ilk dört sultanı (Fatih, II. Bayezid, Yavuz Selim ve Kanunî), üzerinde birer sütun başlığı gibi duran stalaktitli 10 şerefe de ilk 10 padişahı temsil etmektedir. Minareler örülürken, taşlar birbirine demir kemerlerle tutturulmuş, taş ve demirin birbirine kenetlenmesini sağlamak için, bağlantı yerlerine kurşun dökülmüştür. Gövdeleri yivli olan minarelerin yiv aralıkları bugün kırık ve kayıp olan taş süslemelerle bezenmiştir. Kubbeye yakın olan iki minare daha uzun, diğerleri kısa olduğundan cami piramit biçimli bir hareketlilik kazanmıştır. 53 metre yükseklik ve 26, 50 metre çapındaki büyük kubbenin ve üst kargir kabuğun yaklaşık 1000 ton ağırlığındaki yükü iki yarım kubbeyle ve "fil ayağı" olarak adlandırılan 4 büyük sütunla temele iletilir. Yükseklikleri 9, 02 metre, çapları 1,4 metre olan ve yaklaşık 30'ar ton oldukları hesaplanan fil ayaklarının her biri toplam 8000 ton yükü temele iletirler. Mimar Sinan bunları Ciharyar-ı Güzin'e (Dinin dört direği, Hz. Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali) bir remiz olarak sunmuş-

Süleymaniye depremlere hiç boyun eğmedi

İstanbul'da 450 yıldır kaydedilmiş 4 şiddetinin üzerindeki (Richter ölçeği) 89 tahribkâr depreme maruz kalan Süleymaniye Camii ve dolayısıyla mimarı Koca Sinan hepsine yüzlerinin akıyla karşı koydular. Roma'da toplanan 5. Dünya Deprem Mühendisliği Kongresi'nde İnş. Yük. Müh. Arıoğlu ve Yük. Mim. Anadol tarafından, yapının depreme karşı dirençi konusunda sunulan rapordan edindiğimiz bilgilere göre, 1557'den 1967'ye kadar merkezi İstanbul ve yakın çevresi olan 14 büyük depremden hasarsız kurtulan camiin kubbesi ilk oturtulduğu günkü sağlamlığını hâlâ koruyor.

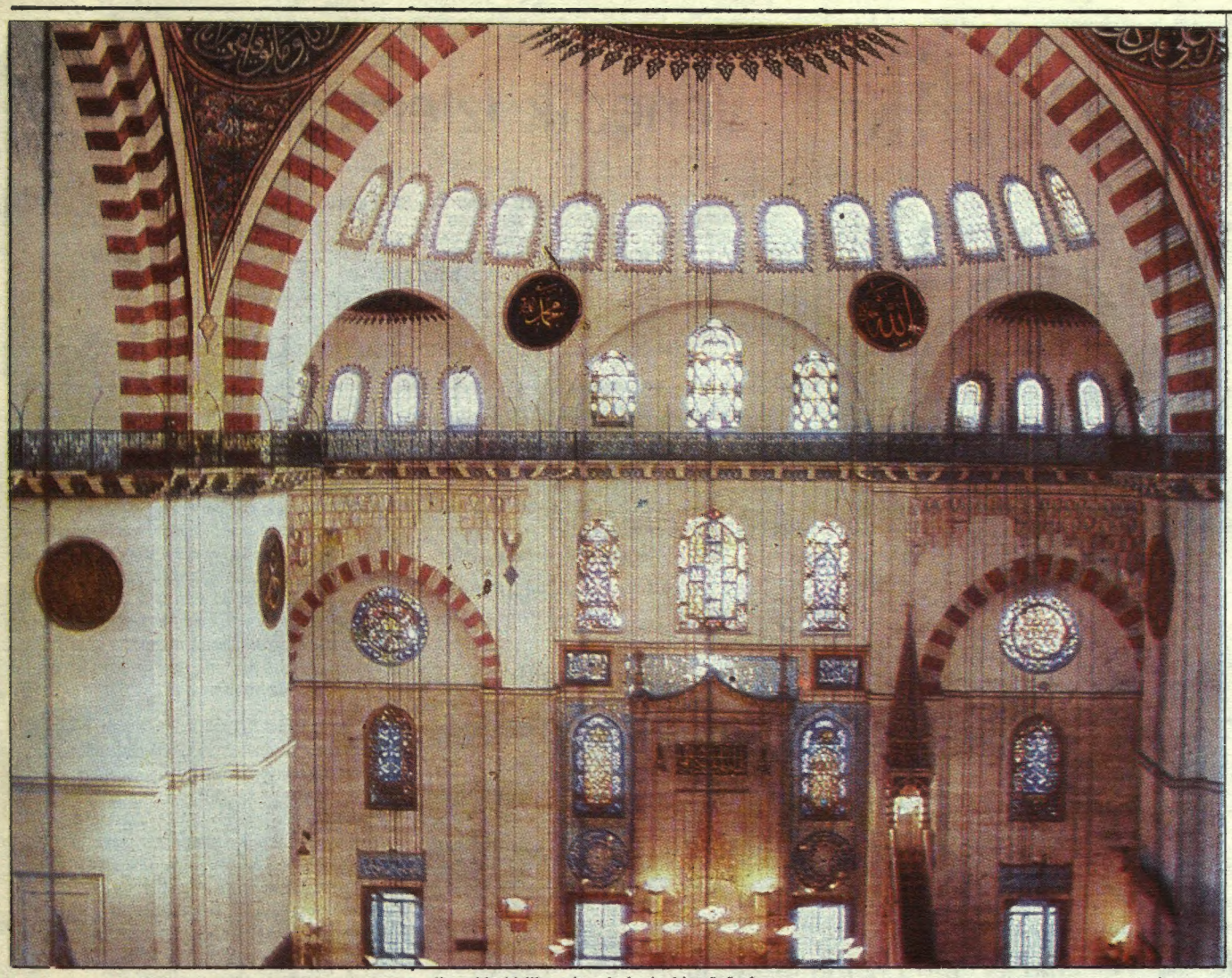

tur. Ayakların ikisi İstanbul (Saray yakınlarından ve Kıztaşı'ndan), biri Baalbek'teki Jüpiter tapınağı, biri de Mısır (İskenderiye) kökenlidir. Caminin, mermer ve granit sütun ve döşemelerinin büyük bir kısmı antik eserlerin yıkıntılarından alınmıştır. Eski inşaatların sık rastlanan bir özelliği olan bu çözüme malzemenin güç elde edilmesi nedeniyle başvurulurdu. Bir Fransız atasözü,'Yıkık şato, yarı yarıya inşa edilmiş sayılır' diyerek bu duruma bir örnek oluşturur. Ancak Baalbek tapınağını Anti-Lübnan dağlarında 1700 m. yükseklikte bulunduğu ve en yakın iskeleye (Lübnan) 80 kilometrelik bir mesafede olduğu hesaba katılırsa, bu çözümün de pek kolay olmadığı anlaşılır. Kaldı ki bu iki ayağı taşımak üzere özel bir gemi yapmak da gerekmiştir.

Ayaklar 6,2X5,1 metrelik, küfeki **(limestone)** taşından örülmüş payeler üzerine oturmuştur.

Çini dekorlar ortasında yükselen mihrap iki yanında iki kabartma oluklu ve altınyaldız stalaktit kaideli sütunlarla tek parça olarak yapılmıştır. İki yanda, mihrap boyunda dev mumlar durur. Önündeki tahta söveye elle vurulduğunda Caminin içindeki akustik hakkında bir fikir edinmek mümkündür. 63 X 69 metre planı olan cami içinde ses, giderek erir ve yok olur. Akustiği güçlendiren etkenlerin kubbeye yerleştirilmiş 64 küp ve sesin dolaşımını engellemeyecek biçimde oturtulmuş sütunlar olduğu bilinmekle birlikte yine de kesin bir çözümleme yapılamamıştır.

Hünkâr mahfili (padişah bölümü) de çevresindeki mermer oyma kafesiyle dikkat çeker. Mimber üzerindeki stalaktit oymalar da ilgi çekicidir. Cami eskiden kandil ışığıyla aydınlatıldığından, çıkan isin nakışları kirletmemesi için Mimar Sinan tarafından geliştirilen bir havalandırma sistemiyle bütün is, bir "is odasında" toplanmaktadır. Bu işlem bir-iki dakikalık bir sürede içerideki tüm havanın değişmesi sırasında gerçekleşmektedir. Bu is daha sonra devrin ünlü hat ustalarına mürekkep olarak verilmekteydi. Örümceklerin barınmasını ve ağ örmelerini engelleyecek bir çözüm olarak da,kandillerin asılı olduğu çemberlere bağlanan devekuşu yumurtaları bugün de durmaktadır.

Kubbeli yapı mimarisinin bir sonucu olan, tepe yüklerinin yanal taşıyıcılara iletilmesi, yapıların dış görünümlerini, faydacı ancak çirkin bir biçimde etkilerken, Sinan'ın eserinde bunlar mekânın içine alınmış, yan duvarların bir parçası olarak gösterilmiş, cepheleri oymalarla süslenerek görüntü hafifletilmiştir. Prof. Taut bu konuda "Mimar Sinan'ın eserlerine baktıkça, Roma ve İstanbul Bizans kubbe mimarlarının birer mühendis, üstadınsa mimar olduğunu anlamak kolaylaşıyor," demektedir.

Koca Sinan'ın basık kubbeli Süleymaniye'sinde, bu basık kubbeyi (yüksek kubbeye göre daha zor taşınır) ayakta tutanın ne olduğunu anlamak, mimarî bilgisi olanlar için daha da güç olmakta, bu sade görünümlü eserin taşlarına gizlenmiş bilginin boyutları insanı daha da şaşırtmaktadır.

İşin üzücü yanı, 1950-60 yılları arasında önemli bir restorasyon geçiren yapının mimarına yeterli saygının gösterilmemiş olması, üstadın türbesinin dahi açıklayıcı bir levhayla gösterilmemesi, dahası bir bütün olarak düşünülmesi, SİT alanı olduğu bir kez daha vurgulanması gereken cami, külliyesi ve bir zamanların elit mahallesi Süleymaniye'nin yüzyıllık sokaklarının işhanlarından kurtarılması, metruk görünümlü ve yıkılacakları günü bekleyen, birer tarihî belge olan evlerin restore edilmesi gerekmektedir. Ancak böylesi bir çalışma Koca Sinan'a ve onun şahsında evrensel boyutlardaki bir kültürel mirasın ta kendisine sunulan bir saygı olabilecektir.

● Süleymaniye Camii'nin içine girildiğinde kişide uyanan duygu yükünü tanımlamak güçtür. Ses ile sessizliğin karşılıklı biçimde oluşturdukları uyum, Sinan'ın yaratmak istediği mutlak güzelliği biçimler burada.

Süleymaniye ustalarının dinî ve yöresel dağılımı

İnşaatta, Bennâlar (Yapı ustaları) 1399 Hıristiyan 287 Müslüman; Sengtıraşlar (Taş yontucuları) 25 H., 997 M.; Neccarlar (Marangozlar) 83 H., 284 M,; Nakkaşlar (Duvar süsleme - boyama ustaları) 8 H., 55 M.; Lâğımgerler (Su yolu ustaları) 163 H., 14 M.; Haddadlar (Demirciler) 26 H., 15 M.; Camgerler (Camcılar, vitray ustaları) 1 H15 M.;Sürbgerler (Kurşuncular, kubbe ustaları) 5 H., 46 M. olmak üzere (1713 M. ve 1810 H.) 3523 usta çalışmıştır. Bu ustaların %13'ü Anadolu, %29'u İstanbul ve semtleri, %14'ü Rumeli ve Adalar kökenli olup, %44'ünün kökeni bilinmemektedir. Topkapı Saray arşivlerinde saklanan "Mufassal Muhasebe Defterleri" adlı ve inşaatın yalnızca son 5 yıl 7 ay ve 2 haftalık şantiye raporunu 165 defter halinde kaydeden belgeye göre (ilk üç yılın raporu kayıptır), bu süre içinde, Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı: 25.802.000 akçe (Yaklaşık/60 milyon dolar) harcanarak, (Vasıfsız işçi ücreti - irgat ücreti haftada 4/6 akçedir). 2.678.506 iş gününde/1.468.645 (%55'i) işgünü serbest işçi ve ustalar; 1.069.446 (%40'ı) acemi - oğlanları ve 140.415 (%5'i) esirler tarafından, Kurban ve Şeker bayramları, cuma günleri ve aralık, ocak, şubat ayları dışında sürekli çalışarak (hatta açılışa yakın bayramda da), bitirilebilmiştir.

Kaynak: Ö. Lütfü BARKAN, Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı, Cilt: 1, 1972.

TÜRKİYE TARİHİ EVLERİ KORUMA DERNEĞİ

Türkiye Tarihî Evleri Koruma Derneği

AMACI

"Mimarî Miras Savurganlığının" önüne geçilmesi. Bu amaçla ESKİ EV'lerin korunmasını sağlamak için ESKİ EV sahiplerinin haklarını koruyucu yollara başvurarak, malî ve yasal olanaklar yaratmak. Halk arasında ve gelecek kuşaklara bu tarihi, sanatsal mirası tanıtmak ve bu yönde çeşitli faaliyetler göstermek.

KURULUŞU VE STATÜSÜ

Dernek, 1976 yılında, halen başkanlığını yürüten Perihan Balcı tarafından kurulmuştur. Kurucu üyeler arasında Süheyl Ünver, Doğan Kuban, Nezih Eldem gibi Türk mimarisi ve süsleme sanatına gönül vermiş bilim adamları bulunuyor.

Dernek, Bakanlar Kurulu kararıyla 1978 yılında EUROPA NOSTRA'ya ("Avrupa Kültürel ve Tarihi Kalıtımını Koruma Dernekleri Uluslararası Federasyonu") girmiş, 1979 yılında ise "Kamu Yararına" dernek kabul edilmiştir.

Perihan Balcı'nın evi derneğin merkezi olarak kullanılıyor. Dernek her yıl düzenlediği kermes ve yemeklerden gelir sağlıyor. 100 kadar üyesinin yirmisi aktif olarak çalışıyor.

ETKİNLİKLERİ

A)— İlki 1983 yılında düzenlenen "Tarihî Türk Evleri Haftası", her yıl mayıs ayının son haftası gerçekleşecek.

B)— TAŞINMAZ ESKİ ESERLER YASASI VE YÖNETMELİKLERİNE İLİŞKİN TASLAK

Bu konuda dikkate alınması dileği ile dernekçe hazırlanmış taslak ve öneriler Millî Güvenlik Konseyi, Başbakan, Danışma Meclisi Başkanlığı ve İstanbul'a iletildi.

C)— YIKIMLARIN DURDURULMASI İÇİN YAPILAN ÇAĞRILAR

Derneğin haberdar olduğu veya halk tarafından telefon ile haberdar edildiği yıkma veya harap etme gibi faaliyetlerin birçoğu için yazılı uyarılarda bulunmak.

Dernek, 18 Nisan 1982'de, "Avrupa'daki Mimarî Korunma" konusundaki bir filmin gösterimine önayak olmuş, İstanbul'da çeşitli dia gösterileri düzenlemiş, sergiler açmış ve açıklamalı geziler düzenlemiştir.

S.O.S 5 KITA'DA S.O.S

Venedik batmayacak

ROMALILAR Adriyatik kıyılarına **Aquila** ve **Altinum** şehirlerini kurdukları zaman (İ.Ö. 181), İllirya'dan gelen göçmenlere bir yurt bulunmuş oldu. Komşu limanlar **Adria** ve **Spina**'da ticaret hızla gelişti, bunun sonucunda sanayi ve tarımda önemli atılımlar yapıldı ve yörenin merkezi **Paduva** kısa zamanda İtalya'nın en zengin şehri oldu.

Hun akıncılarının istilâsından sonra, buralarda yerleşenler daha yukarılara ve Batı'ya kaçtılar. Yeni konaklarını, Hollanda'nın havzalarını çağrıştıran, lagünlerin, bataklıkların bulunduğu, bugün Venedik Körfezi diye adlandırılan yere oturttular. Bu ilk öncüler, 118 adacıktan oluşan bölgeyi akıncıların ulaşamayacakları bir yer olduğu için beğenmişlerdi. Denir ki, akıncıların gazabına uğradığı koşullar, denize toprak kaptırmamak için harcanan insanüstü çaba, yöre sakinlerine korumacılık konusunda ilk görgüyü veren eğitmendir. Özgürlük aşkı ve korumacı görgü şehrin mimarî havasına da egemen olmuş, harcına katılan bu özelliklerle günümüze kadar gelen Venedik, tarih boyunca sanatçıların, edebiyatçıların, mesenlerin, düşünürlerin ve çoğumuzun daha adı söylendiğinde Venedikli olduğunu düşündüğümüz birçoklarının başlıbaşına bir tarih kitabı olarak yorumladığı, onu okumak ve onu anlatırken kendini anlatmak üzere mesken tuttuğu şehir olmuştur. Venedikliler şehirlerinin **Adriyatik Denizi**'ne açılan ve doğal olarak istilâlardan korunmuş konumunu değerlendirdiler. Avrupa'nın **Karanlık Çağları** diye adlandırılan dönemde Doğu'yla ticarî ve kültürel ilişkilerini geliştirerek, diğer Avrupa şehirlerinin uyuşuk bir kapalılık yaşadıkları bir zamanda, bir refah ve kültür merkezi haline getirdikleri şehirlerinde Doğu'nun koruduğu bir mirası da tanımak şansına eriştiler: Antik Yunan Sanatı. Daha X. yüzyıla girerken, lagün üzerin-

Venedik izlenimi

Buralarda malûm bir uzun tekne var, üstü kapalı,
Pruvası oyma, hafif ama sert, yollu üstelik,
"Gondolcu" namında iki kürekçi çeker küreğini,
Kayar da karanlık gövdesiyle sularda,
Bir sandala yatırılmış tabut gibi gelir bana.

LORD BYRON

● *Venedik'te, dar kanallardan birinde çekilmiş bu fotoğrafın yarattığı yanıltıcı etki ilginçtir: Bu büyülü şehir nerede başlar, nerede biter, kestirmesi bile güçtür.*

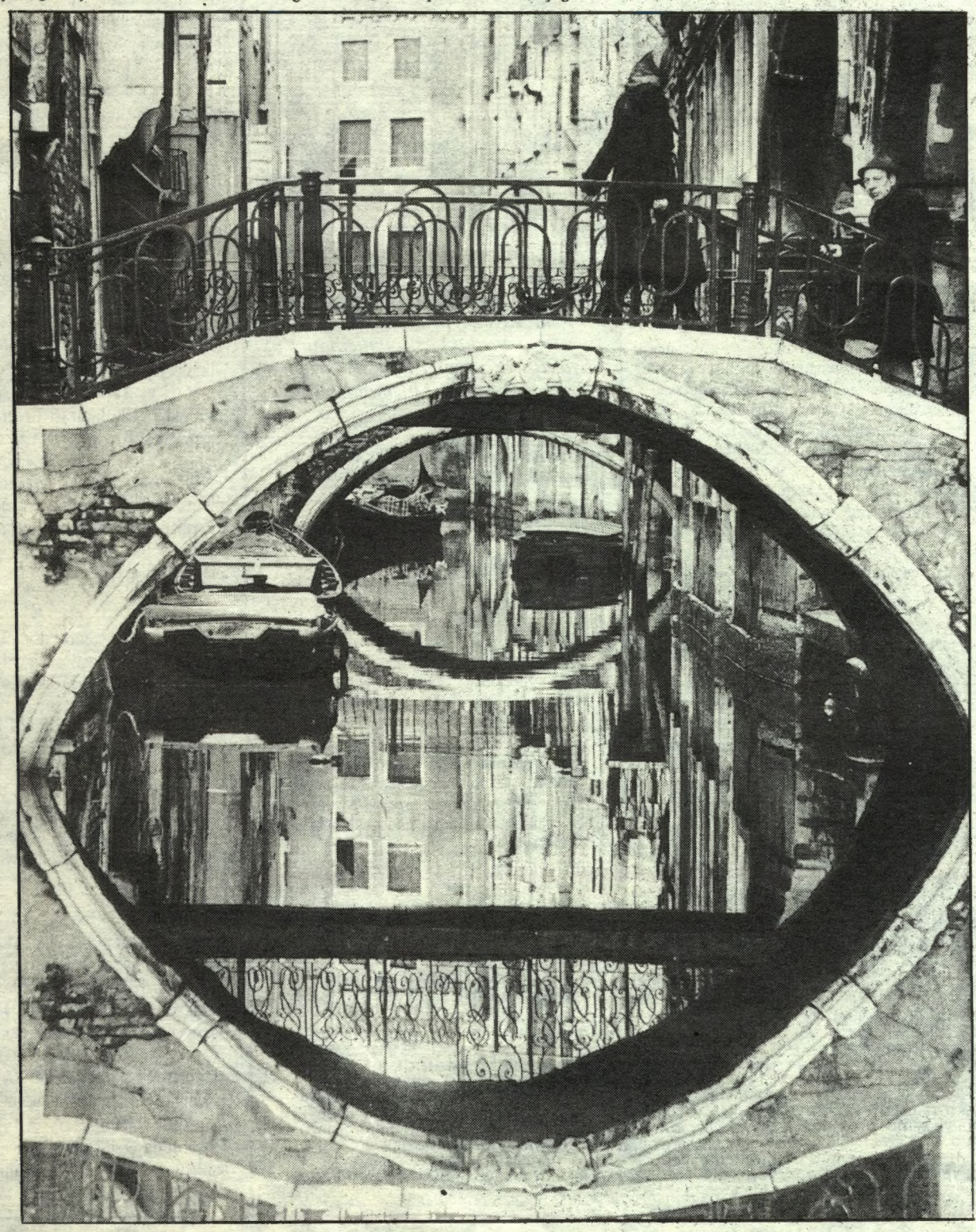

deki adacıklarda 72 kilise yükseliyordu. Mimarlık tarihi açısından birer hazine değerindeki bu yapıların en eskisi Torcello adasındaki kilisedir.

Böyle bir şehirde yaşamak edebiyatçılar ve plastik sanatçılar için bir zorunluluktu artık. Gerek şehrin doğal üyesi olanlar, gerek taşradan gelenler arasında bu heyecanı taşıyanlar çoğalmaya başlamıştı. Bu adacıklar arasında ulaşımı sağlamak üzere iki yeni olgu da bu arada şehrin yaşamında yerini almıştı: **Gondol** ve **köprü**. Sanki bu yeni ulaşım, insanlar arasında da bir iletişim sağlıyor, adacıklar ve insanlar birbirine daha da yaklaşıyordu.

Venedikliler için şehrin korunması, kendi çıkarlarının korunmasıyla eşanlamlıdır. Avrupa'nın en eski dinlence merkezlerinden biri olan Venedik için turizm, şehrin yüzyılı aşkın bir zamandan beri en önemli gelir kaynağıdır. Mann'ın romanı **Venedikte Ölüm**'ü sinemaya aktaran Visconti, şehri dekor olarak kullanmış, bir orkestra şefinin kendisiyle karşılaşma korkusunu yendiği ve şehirdeki salgın hastalıktan kaçmayarak ölümle uzlaşabildiği krizi anlatırken, Venediklilerin salgın nedeniyle işlerini kaybetme korkularının da altını çizmiştir.

1966 Kasım'ında yaşanan bir olay, yüzyıllarca şehir sakinlerinin çok iyi bildikleri bir sorunu dünya kamuoyuna da duyurdu. 48 saat bardaktan boşanırcasına yağan yağmur Venedik'i sular altında bırakıyor, can ve mal kaybına yol açıyordu. İtalya'nın gururu olan şehir, böyle bir afet yaşamamıştı daha önce. İki metreyi bulan sel suları devasa yapıların temellerini tehdit ediyordu. Bu temeller yumuşak toprağa saplanmış tahta kazıklara oturduğundan, selin süpürdüğü topraklar dirençlerini azaltınca, yapılar yıkılma tehlikesiyle yüz yüze kalıyordu.

Adriyatik akıntılarının yol açtığı erozyonu ve yapıların temellerinin zayıflamasını engellemek için girişilecek çalışmalar ancak uluslararası bir ölçekte gerçekleştirilebilirdi. Bu amaçla yalnızca UNESCO harekete geçirilmedi, Venedikliler de boş durmadılar ve birçok başka uluslararası kuruluşu çalışmalara davet ettiler, bu arada kendileri de mütevazi fakat etkili kuruluşlar, fonlar oluşturarak çalışmaları başlattılar.

İlk elde taşların nem hastalıklarıyla mücadele etmek için bir laboratuvar kuruldu. Yıkılma sınırına gelmiş binaların temelleri sağlamlaştırıldı. Su baskını sırasında bozulan freskler ve kütüphanelerdeki elyazmaları onarıldı. Yıkılan köprüler yeniden inşa edildi. Bütün bu çalışmalar ikinci bir su baskınına karşı alınmış bir önlem sayılmadığından, köklü bir çözüm aramak üzere araştırmalar yapıldı.

Varılan sonuç oldukça ilginçtir. Öncelikle, İtalyan hükümetinin bu konuya nasıl bir önem verdiğini göstermesi bakımından, üç milyar dolar tutarındaki Venedik'i Kurtarma Fonu'nu oluşturabilmek için Özel Yasa kabul ettiğini belirtelim. Bu fonun büyük bölümü lagünün denize bağımlılığını ortadan kaldırmak için yapılacak barajlara harcanacaktır. Evet, Venedik kurtulacak, hem de denizi gemlemek bahasına! UNESCO Kurtarma Komitesi'nin de 24 Mart 1982 tarihinde benimsediği bu programın çalışmaları bir yılı aşkın bir zamandır sürdürülüyor.

Venedik de İstanbul gibi, şiire, romana, sinemaya konu olmuş bir şehir. Her ikisi de şiirde, sanatçının zihninde bir kadın figürü canlandırmış. Her ikisi de tarihin, geçmiş uygarlıkların mirası. Her ikisi de uluslararası kampanyalarla korunmaya alınacak.

● *Mery'nin yaptığı bu "İstanbul Panoraması"nın gerçekleştiriliş yılı 1840'dır. Üsküdar tepelerinden yapıldığı görülen resimde, Boğaz girişindeki canlı trafik göze çarpmaktadır.*

İstanbul'un yaşam çevresi

BİR TANIĞIN SEYİR DEFTERİNDEN

"Ünlü Fransız tarihçisi Braudel, dev yapıtı Akdeniz ve II. Philip Çağında Akdeniz Dünyası**'nda, öteki Akdeniz ülkeleriyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyıl ortasından XVII. yüzyıl başına kadar olan tarihini ele alır. Bu arada, "Bir İnsan Birimi Olarak Akdeniz: İletişim ve Kentler" adlı bölümde, başkent İstanbul'un öteki başkentler arasındaki durumunu inceler. Aşağıda sunduğumuz metin bu bölümdendir."**

Fernand Braudel

İSTANBUL, büyük bir hızla kurulan muazzam Türk İmparatorluğu'nun ölçülerini taşırdı. Kent, İmparatorluğun büyüme hızıyla orantılı olarak gelişti. 1478'de nüfusu belki 80.000 kadarken, 1520 ile 1535 arasında 400.000'e, yüzyılın sonunda da Batılı kaynaklara göre 700.000'e çıktı. Bu gelişme hızı, XVII ve XVIII. yüzyıllarda Londra ve Paris'in gelişmelerinden önce gelir ve onların gelişmelerinin haberciliğini yapar. Bu kentler, ayrıcalıkları olan ve siyasal önemleri yüzünden ekonomik çelişkiler taşıyan kentlerdi. Bu çelişkiler arasında en önemlisi, kendi gelirlerinin ve kendi üretebildiklerinin çok üstünde bir yaşam düzeyi tutturabilmeleriydi. Sahiden de, bu çelişme sayesinde, Londra ve Paris gibi, İstanbul da gerilemedi, hatta tam tersine, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gelişmesini sürdürdü.

İstanbul bir kent değildi; bir yerleşim canavarı, bileşik bir metropoldü. Kurulduğu bölgenin özellikleri onu başından beri bölünmüş bir şehir kılıyordu; bu da onun hem büyüklüğünün hem de karşı karşıya geldiği zorlukların kaynağıydı. Haliç ve Boğaz olmaksızın ne Konstantinopolis ne de onun halefi İstanbul düşünülemez. Birincisi, sık sık kötü havalara açık olan Marmara Denizi ile "cefalar denizi" olmakla haklı bir üne sahip Karadeniz arasındaki tek emin limandı. Ama Haliç ve Boğaz, aynı zamanda, yerleşim bölgesinin kesintilere uğramasına ve geniş kıyılarla çevrili kalmasına yol açıyordu. Bunun gerektirdiği binlerce **sal, kayık, perame** ve **mavnayı** da bir denizciler ordusu ayakta tutuyordu. Üsküdar'dan Avrupa yakasına canlı hayvan taşınmasında "kapı-gemileri" denen tekneler kullanılır; yolcu taşımasında gelişmiş olan Rumelihisarı ile mal taşımasında gelişmiş olan Beşiktaş'ta birer büyük gemiciler kasabası bulunurdu. Şehrin birliğini sağlayan bu sonu gelmez ve yorucu iş, sık sık açık verirdi. 1574 yılının ilkbaharında İstanbul'a gelen Pierre Lescalopier, şunu görür; "Perame'lerde [bir tür yük gemisi] efendilerinin izniyle Hıristiyan köleler çalışıyorlar ve kendi diyetlerini çıkarıyorlar."

Şehri oluşturan üç kentten Konstantinopolis ya da Stamboul ya da İstanbul, en büyük olanıydı. Haliç ile Marmara Denizi arasında kalan, karadan da çifte bir surla çevrili olan üçgen üzerinde kuruluydu. Çevresi 20-24 kilometre kadardı; oysa Venedik'inki yalnızca 12 kilometreydi. Ama bu alanın tamamı yerleşim yeri değildi; her yeri ağaçlarla doluydu ve üstünde birçok park, bahçe, çeşmeli meydan, koru ve gezinti yeri vardı. Buradan 400'ün üzerinde kurşun damlı cami ve birinin çevresinde bir açık alan bulunurdu. Muhteşem Süleyman'ın camii Süleymaniye, avlusu, **medreseleri**, kütüphanesi, hastanesi, **imareti**, okulları ve bahçeleriyle başlıbaşına bir mahalleydi.

İstanbul'da evler, birbirlerine yakın, küçük, Türk stili ahşap, kil ve pişirilmiş tuğladandı. Cepheleri pastel renklerle; uçuk mavi, pembe ve sarıya boyalıydı. Sokaklar ise dar, büklümlü ve düzensizdi. Hepsi taş döşeli değildi ve inişli-yokuşluydu. İnsanlar sokaklardan yürüyerek ya da at sırtında geçerlerdi, tekerlekli araçlar enderdi. Sık sık yangın çıkar ve bu yangınların elinden **Saray** bile kurtulamazdı 1564'ün sonbaharında tek bir yangında 7500 ahşap dükkân yok oldu.

Bu büyük kentin içinde, bir başka kent olan Bedesten vardı. Lescalopier bunu St. Germain panayırına benzetir, oyma taştan merdivenlerine, altın ve ipekle işlenmiş kumaşlar, giysiler, çeşit çeşit süs eşyaları satılan güzel dükkânlarına hayran kalır. Başka bir alt-kent, Atpazarı'ydı. Sonunda, en görkemlisi, alanın güney ucundaki **Saray** gelirdi. Bu, bir saraylar, köşkler ve bahçeler dizisiydi.

İstanbul büyük ölçüde bir Türk kentiydi; Türklerin beyaz başlıkları ötekilerden çoktu. XVI. ve XVII. yüzyıllarda nüfusun yüzde 58'i Türk'tü. Geri kalanlar, mavi başlıklı Rumlar ve sarı başlıklı Yahudilerdi, bir miktar da Ermeni ve Çingene vardı.

Haliç'in öteki yakasında, Kasımpaşa Cephaneliği'nden Tophane Cephaneliği'ne kadar uzanan güney sahil şeridini, Galata kaplardı. Burası, her biri bir galyona tersanelik edebilecek büyüklükte, yüz kadar taştan kemerden oluşurdu. Galata, yalnızca Batılı gemilerin yanaştığı bir limandı. Burada, Yahudi komisyoncular, dükkânlar, ambarlar vardı, ünlü kabarelerinde şarap ve rakı içilirdi.

Arkadaki tepelerde ise Pera'nın üzüm bahçeleri uzanırdı. Burada, İmparatorluğa ilk gelen elçi, Fransız elçisinin konutu vardı. Pera, zenginlerin kentiydi; büyük, nüfusu yoğun, Fransız stilinde kurulmuş bir kent. Burada Lâtin ve Rum tüccarlar otururdu. Rumlar özellikle zenginler, Türk giysileri giyerler, büyük büyük evlerde otururlar, karılarını da ipeklerle, mücevherlerle süslerlerdi. Biraz fazlaca gösteriş meraklısı olan bu hanımlar, Lescalopier'e göre, "Olduklarından daha güzel görünürler, çünkü yüzlerini boyayabildikleri kadar boyarlar, bütün paralarını elbiselerine harcarlardı. Parmakları yüzüklerle, şapkaları mücevherlerle doludur, bu mücevherlerin birçoğu da sahtedir."

Gezginlerin tek bir kent sandıkları Galata ile Pera, bir arada alınınca Orléans büyüklüğünde bir kent oluştururlardı. Rumlar ve Lâtinler bu kentin efendisi olmaktan uzaktılar, ama burada istedikleri gibi yaşayabilir ve tapınabilirlerdi. Özellikle Katolik mezhebi bu kentte büyük bir özgürlük içinde uygulamır, İtalyan usulü geçit törenleri yapılır, dinî günlerde sokaklar süslenirdi. Bu işlere bir-iki yeniçeri nezaret eder, arada bir de onlara birkaç kuruş verilirdi.

Asya yakasındaki Üsküdar **(Scutari)**, neredeyse bir üçüncü kent büyüklüğündeydi, öteki ikisinden de önemli farklar gösterirdi. Burası İstanbul'un kervan son-durağıydı. Asya'dan gelen ve Asya'ya giden büyük yolların sonu ve başlangıcıydı. Bunun bir göstergesi, kervansarayların ve hanların sayısı, bir de, Atpazarı'nın varlığıydı. Deniz kıyısında korunmalı bir liman yoktu. Karşıya geçirilecek malların, şansa güvenerek çabucak taşınması gerekirdi. Bir Türk kenti olan Üsküdar, bahçeler ve görkemli konaklarla doluydu. Sultanın da orada bir sarayı vardı ve **Saray**'dan gemiyle Asya yakasına gitmek için yola çıktığı günler, büyük olay olurdu.

İstanbul'un en önemli banliyösü olan Eyüp'ten ve Boğaz'dan söz etmeden, şehrin tam bir tanımlaması yapılmış sayılmaz. Eyüp, **Tatlı Sular**'ın **Altın Boynuz**'la birleştiği noktadaydı. Öte yandan, iki yakasında Rum, Yahudi ve Türk köylerinin sıralandığı Boğaz'da, bahçivanların, balıkçıların, denizcilerin yerleşim yerleri yanında, kısa zamanda zenginlerin **yalıları** yapılmaya başlandı, Bunlar zeminleri taş, iki ahşap katlı yapılardı. Penceleri Boğaza açılır, etraflarında 'münasebetsiz' komşular bulunmazdı. Dinlenmek ve bahçeleri için gelinen bu evler, Floransa çevresindeki bahçeli villâlara benzetilebilir.

Bütün bunlar, muazzam bir yerleşim karmaşası oluştururdu. 1581 yılının Mart ayında buğday yüklü olarak Mısır'dan gelen sekiz gemi, şehrin ancak tek bir günlük gereksinimini karşılardı. 1660-1661 ve 1672-1673 yıllarından kalan kayıtlar, şehrin iştihası konusunda bir fikir veriyor. Bunlara göre, şehir sakinleri günde 300-500 ton arası tahıl tüketirdi. Bu tahıl, 133 fırında (İstanbul'da bulunan 84 fırından 12'sinde beyaz ekmek yapılırdı) işlenirdi. Yılda tüketilen 300.000 sığırdan 35.000'i **pastırma** yapımında kullanılır, buna ek olarak da (kişi inanmak için bu rakamları iki-üç kere okumak zorunda kalıyor) yaklaşık 4 milyon koyun ve 3 milyon kuzu kesilirdi (tam rakamlar şöyle; 3.956.760 ve 2.877.400). Ayrıca, variller dolusu bal, şeker, pirinç, torbalar ve tulumlar dolusu peynir, havyar ve 12.904 kantar, yani yaklaşık olarak 700 ton eritilmiş tereyağ, deniz yoluyla getirilirdi.

Bu rakamlar, doğru olamayacak kadar ayrıntılı görünüyor, ama yanlış olamayacak kadar da resmiler. En azından, işin büyüklüğü konusunda bir fikir veriyorlar. Kuşkusuz İstanbul, İmparatorluğun zenginliklerini sürekli olarak kendisine çekiyordu. Bunun için de özenli, otoriter ve işbilir bir yönetim vardı. Erzak alanları ulaşım koşullarına göre seçiliyor, fiyatlar belirleniyor, gerektiğinde istihkak düzenlemeleri yapılıyordu. Hangi malların hangi limanlara bosaltılacağı konusunda kesin düzenlemeler vardı. Örneğin, Karadeniz tahılı, Unkapanı'na inerdi. Ama tabiî ki bütün ticaret bu resmi yollardan işlemezdi. Büyüklüğü yüzünden şehir büyük bir çekim gücüne sahipti. Tahıl ticaretinde, Karadenizli taşıyıcıları sömüren büyük tüccarların, ya da Boğaz'ın Avrupa yakasındaki Yeniköylü ya da Galata rıhtımının yakınındaki Tophaneli Rum ve Türk kaptanların rollerini belirtmek gerek. Bunlar, aracılık yaparlar ve büyük servetler edinirlerdi. Birçok durumda da Batı'ya kaçak tahıl satma işlerinde parmakları olurdu.

Böylece İstanbul, imparatorluğun binlerce ürününü olduğu kadar, Batı'nın da kumaşlarını ve lüks ürünlerini tüketir, karşılığında da hiçbir şey, ya da neredeyse hiçbir şey vermezdi; bir tek, limandan geçen yün ve deri yüklerini aktarırdı. İskenderiye, Trablus ve sonradan İzmir'in taşıdığı büyük ihracat limanı olma özelliği, İstanbul'a göre değildi. O, zenginlerin ayrıcalıklı konumundaydı. Onun için başkaları çalışırdı.

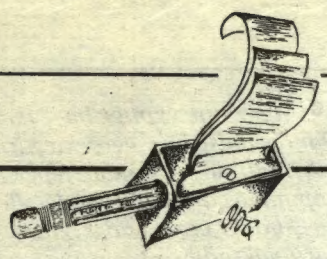

Bozkurt GÜVENÇ

1926'da, Samsun'da doğan Prof. Bozkurt Güvenç, İTÜ'de ve MİT'de mimarlık öğrenimi gördükten sonra öğretim üyesi oldu. 1961-62'de Columbia'da antropoloji derslerini izledi, 1964'te Hacettepe Üniversitesi'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. 1974'te Başbakanlık Kültür Müsteşarı görevini yürüten Güvenç'in başlıca yapıtları: "Kültür Sorunu", "Türkiye Demografyası", "İnsan ve Kültür" ve "Japon Kültürü"dür.

Kent ile Kültür

KENT ile kültür" konusunda bir şeyler söylemek, henüz yazılmamış kitaba uyan bir sözbaşı düşürmek gibi çetin bir sınav. Akla neler geliyor, daha doğrusu neler gelmiyor ki! Beri yanda, türlü sorunlarıyla sessizce bekleyen koca kent. Neresinden böleceğimi tam bilemediğimden, kent ile kültürünü birlikte sunuyorum.

Avcılık-toplayıcılık ve çobanlık yapan kentsiz kültürler olmuştur. Bugün de vardır. Oysa, kültürsüz bir kent düşünülemez, derken, kentbilimci Lewis Mumford'un "Kentlerin Kültürü" (1938) eserini düşünüyor olmalıyım. Tarihî kent, kültürü de aşan bir kültür olgusuydu. Yerleşik toplumlar, kentle uygarlaştı, hatta -Spengler'e göre (1926)- kentle birlikte çökecek. Uygarlığa ait ne varsa çoğunlukla, kentlerde yaratıldı, geliştirildi, sanata dönüştürüldü. Ne var ki kent, yarattıklarının sadece bir koruyucusu, görkemli bir anıtı ve müzesi olmakla yetinmedi. Hemşerileriyle birlikte yaşadı, yaşlandı, güzelleşti, özgün bir kimlik, kişilik kazandı. Uygarlığın simgesi oldu. Piramidin doruğuna yükselen tarım - ticaret yerleşmesi, kısaca, böyle bir kentti.

Tarım kenti, kurumları ve iş bölümü ile, yeni fikirler, bilgiler, sanatlar üretti; endüstri devriminin beşiği oldu. Bu yüzden, **endüstri devrimi** ile **ikinci kent devrimi**'ni özdeşleyen tarihçiler görüldü. Endüstri devrimi toplumun üretim gücünü öylesine artırdı ki, yaşlı kentler yeni baştan inşa edildi. Küçük yerleşmeler kentlere benzemeye, nüfus çoğunluğu kentlere göç etmeye — kentleşmeye— başladı. Endüstri devrimi, baştan tozu dumana kattı ama sonunda geleneksel tarım kentini tepeden tırnağa, ya da, temelden çatıya yeniledi. Günümüzün çoğu kentleri böyle doğdu, yeniden. Kimi eski kentler yarışa ya hiç katılmadı ya da dayanamadı, soluksuz kaldı. Dünya savaşları, eski yapıları yakıp yıkarak, "**kent devrimi**"ne yardımcı oldu. Ticaret ve ulaşım merkezi olan kent, kültür ve eğitimin de merkezi oldu. Sanayi kenti böyle doğdu; kimi gelişti başkent, büyük kent oldu.

Konumuz kent ya, sağlık sorunu olan konuğumuz İstanbul! Kentimiz nerede, ne durumda acaba? İstanbul'a benzeyen kentlerin tarım - endüstri sürekliliğinde belli bir yeri var mı?

Yardım isteyenleriyle, çağrıya kulak verip koşanları bulunduğuna göre, kentin durumu kuşkusuz ciddî ama umutsuz değil. Japon ressam Kita: "Ne işsiz bir kent, her noktasından her yeri, bütünü, ruhu görünüyor, hem de tüm geçmişiyle" dedikten sonra, "Çiçek Pazarı"nı, "Yorgun Haliç"i çizmişti, zaman - mekân sürekliliği ile biricikliğini yakalamak için.

Batılı bir meslektaşımın genç kızı ise Aksaray'ın arka sokağındaki işkembecinin mermer tezgâhı ile müşterileri önünde kendini alamamış bağırmıştı: "Baba, baba, kente geldik!" Acıklı bir olaydı. THY'nin servis otobüsü yolunu değiştirmeseydi, konuk kız, dilinden düşürmediği "efsane kent"i görmeden dönecekti ülkesine. Başka bir olay olmadı on gün boyunca.

Kentimiz yaşıyor ama sağlıksız ve sevinçsiz. "Geçiş dönemi sorunları" deyip daha da çok erteleyemeyiz. Büyük yanlışlar yapıp durmuşuz. Kalkınıyoruz diye, endüstriyi kentin ortasına kurdurmuşuz. Kent gelenleri, göçmenleri nasıl olsa eğitir deyip, düzensiz kentlileşmeye göz yummuşuz. Kentten hep almış ama ona fazla bir şey vermemişiz. Endüstrinin de kenti yenilemesi gerçeğini uzun süre unutmuşuz. Sonuç? Kentimiz, uygarlığa geçiyorum, "**asrileşiyorum**" derken, kendi uygarlığından olmuş, kimliğini yitirmiş. Hükmü yoktur diyor; bizden yardım ve anlayış bekliyor.

Kent, varını-yoğunu ortaya koymuş ama yeni hemşerisini kendine dert ortağı edememiş. Şimdi bitkin, bizlerden ilgi, saygı ve şevkat bekliyor. Yol, çöp, kanalizasyon, köprü, metro, iletişim, enerji, sağlık, eğitim, konut gibi, birbirinden büyük yapısal sorunlar akla yeniden geliyor ya, gelin biz, en kolayından girişelim işe: İstanbul'u yeniden sevmeye başlayalım. Anamızı, yavrumuzu, yavuklumuzu, ailemizi ve köyümüzü sevdiğimiz gibi sevelim İstanbul'u.

Bu sevgi, kente yaşam sevinci ve övüncü, bize gerekli zamanı, ülkemize yeni bir kültür kazandırabilir. O sevginin hangi sihirli formülle yaygınlaştığını bilemem, diyemem. Ancak, iyi bilen ve güzel yapanlarla, bilerek yapanlara fırsat verilirse, bunun hepimizi özendireceğine, çoğumuzu etkileyeceğine inanıyorum.

● *İstanbul'un bu şüphesiz klâsik ama görkemli görünüşünü son yıllarda hava kirliliği tehdit etmekte. Kültür bir bütünlüktür, bir sorunu bir başkasından soyutlayıp değerlendirmekle tarihî mirası korumak mümkün değildir.*

Arşiv

"Şehirlerin Çöküşü"

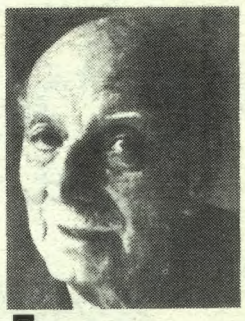

LEWIS MUMFORD

LE Corbusier iki temel kavramı birlikte ele alarak kendi kuşağını çok etkilemiş bir dehadır. Bu iki kavram bugün mimariyi ve şehirciliği hâlâ etkilemektedir: Bir yandan teknik açıdan en ufak ayrıntıya dek mükemmelleştirilmiş bir yaşam çevresi, öte yandan, bu soğukluğu dengelemek istercesine en geniş görüş alanı içinde değerlendirilmiş, güneşli, temiz hava ve yeşilliğe sahip olan bir doğal çevre.

İşte Le Corbusier bu iki kavramı birbirinin parçası haline getirerek çağdaşlarını baştan çıkarmıştır. Bu yaklaşım şehrin kendi doğasına hiç önem vermediği gibi, kulüp, birlik, kurum gibi sürekli gelişen gruplara da emlâk komisyoncusu ya da belediye planlamacısından daha uzak görüşlü bir açıdan bakmamıştır.

Le Corbusier şehrin mimarî karakteriyle ilgiliydi, medenî ve toplumsal yönü gözardı etmişti.

...

Geleceğin Şehri adlı kitabının ilk baskısına yazdığı sunuş yazısında, Le Corbusier yeni mekanik buluşların altını çiziyor, şehrin gelişimi ve geometrik düzenlemeyi tek yönlü şehircilik ve mekanikleştirilmiş bir bürokrasi örgütlenmesiyle eşdeğer buluyordu. Modern çeliğin ve beton yapının sunduğu olanaklar kendisini büyülemişti. Önce modern bir şehir görünümüne bürünmüş Paris'in resmini çiziyordu: Şehrin merkezinde, açık yeşil alanlara bakan altmışar katlı, işyeri olarak ayrılmış yapılar bulunuyordu. Buraya çeşitli yüksekliklerde üst üste sıralanmış otoyollarla ulaşım sağlanıyordu. Bürokratik merkezin hemen ardından kişiliksizleşmiş, aynı boyda bir dizi yapı geliyordu, bunlar da konutlar olarak düşünülmüştü. Bu yeni bölge üç milyon nüfusu barındırabilirdi ki bu rakam o zamanlar Paris nüfusuna eşitti. Le Corbusier-Voisin projesi (1922-1925) Paris'in tarihî merkezini yıkmayı öneriyor, korumak gereken birkaç anıt eser dışında bu karışık, kötü kokulu, sağlığa aykırı bölgeyi temizleyip, buralardaki faaliyeti benzer işlevleri yüklenecek yeni yapılara aktarmayı düşünüyordu.

Le Corbusier'nin Paris'in tarihî mahallesini yıkıp buraya kule gibi yeni yapılar kondurmada elini çabuk tutmak isteyişinin altında yatan bir buldozer iştahıyla çalışmakta olduğu bir imar planı projesiydi aslında. Yerine yeni yapılar önerdiği bölgenin toplumsal rolünü ve yararını, işlevcilik uğruna gözardı ediyordu. Tarihî yapıların karakter olarak kendilerinde anlam bulan ve sürekliliği sağlayan yaşamın beşiği olduğunu görmek istemiyordu. Böylesine üstün bir bilinçsizlikle, şehrin en esaslı rolünü, şimdiki zamanda geleceği zenginleştirme, buluşların ve yeniliklerin ortasında geçmişin görünür biçimlerini sergileme ve kültürel zenginliklerini ve çeşitliliğini yaşatma çabasını yağmalamaya çalışıyordu.

Tedbir adına, bir avuç tarihî yapıyı o da kuşkusuz yalıtılmış bir biçimde korumayı öneriyordu; böylece aslında kendilerini çevreleyen faaliyet ve birliklerden koparıldıklarında, değerlerini ve anlamlarını yitirecekleri gerçeğini anlayamıyordu. Le Corbusier bu yapıların gerçek anlamını doğru bir biçimde algılamak ve tadına varmak için işgal ettikleri uzama ve ilişkide oldukları insanlara ne denli muhtaç olduklarını göremedi.

Profil

Ömer Lütfü Barkan

1903 yılında Edirne'de doğdu. 1979'da İstanbul'da öldü. İstanbul Darülfünunu, Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü 1926'da bitirdi. Maarif Bakanlığı'nın bursuyla Fransa Stasbourg Üniversitesi'ne giderek Hukuk Fakültesi'nden iktisat diploması aldı. 1931'de Türkiye'ye geldi ve Eskişehir Lisesi'nde iki yıl felsefe dersleri verdi. 1933 "Üniversite Reformu" uyarınca İnkılap Tarihi Doçenti, 1941'de de profesör oldu. Türkiye tarihinin iktisadî ve sosyal konularıyla ilgilenen Barkan, bu konudaki görüşlerini, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları,* (1943) adlı eserinde topladı. Kendisine Strasbourg Üniversitesi'nce Şeref Doktoru (Honoris Causa) unvanı verildi. Çeşitli dergilerde makaleleri yayınlanan Barkan'ın *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı* (iki cilt, 1973) adlı bir incelemesi de bulunuyor.

1955 yılında İstanbul Üniversitesi bünyesinde, İktisat Fakültesi'ne bağlı İktisat Tarihi Kürsüsü'nü kurdu. 1979 yılı Ağustos ayında kaybettiğimiz değerli araştırmacının ölümünden sonra yayınlanan bir kitabı da *Toplu Eserleri: I Türkiye'de Toprak Meseleleri*" (1980) başlığını taşıyor.

Bir kitap

Aziz İstanbul

Yahya Kemal'in İstanbul üzerine çeşitli kitap ve gazetelerde yayınlanmış yazılarını kapsayan bir derleme niteliğindeki **Aziz İstanbul,** İstanbul Fetih Cemiyeti yayınlarının 52. kitabı olarak üçüncü baskısını 1974 yılında yaptı.
Kitapta şehrin sosyal yaşamını, yazarın tarih ve geleneklere bağlı düşüncelerinin ışığında incelediği ve karşılaştırdığı yaşantılardan birinin aslında varolmadığı, daha çok geçmişe duyduğu özlemi dile getirdiği gerekçesiyle karşılaştığımızda, ister istemez değişme olgusunun İstanbul tarihinin ayrılmaz bir parçası olduğunu bir kez daha görüyoruz. Son bölüm İstanbul'un mimarı konusunu işliyor. İstanbul Belediyesi'nin bu konuyu ele aldığı bir toplantıda Yahya Kemal'in 6 Şubat 1935 günü yaptığı konuşmanın tam metnini içeren bölüm tutanaklardan aynen aktarılmış. Yazar burada öncelikle "bir şehrin imarı o şehrin insanları tarafından ve güçleri oranında yapılmalıdır" görüşünü savunuyor.

Şehir anahtarları

İmaret

Osmanlı İmparatorluğu'nda Vakıfların idare ettiği, mektep ve medrese öğrencilerine ve yoksallara ekmek, iki kap sıcak ve etli sebze yemeği dağıtan hayır kurumu. İlki İznik'te Orhan Bey tarafından 1336'da kurulan *imaretler*, eliyle harçlık da dağıtılırdı. XVIII. yy. sonlarında yalnızca İstanbul'daki imaretlerde 30 binin üzerinde yoksula ekmek ve harçlık dağıtılıyordu. İmaretlerde yemek ve harçlık dışında, yoksul öğrencilere parasız yatacak yer de verilmişti.

Yaşlı İstanbul için genç düşler (2)

Abdullah Öğülmüş

İstanbul'da, Büyükdere Çayırı üzerindeki yapıların tümü kamulaştırılmıştı. Zaten bu yapıların pek çoğu izinsiz yapıldığından Kamulaştırma Ofisi çayırı temizlerken fazla para ödememişti.

Türkiye Devlet İnşaatları Ofisi, çayır temizliğinin hemen ardından başlattığı Spor Köyü inşaatını üç yılda tamamlamıştı. Köy inşaatı ile birlikte çalışmaya başlayan Yeşil Örtü Ofisi Büyükdere Çayırı'nı çevreleyen Bilezikçi Çiftliği ile Belgrad Ormanı'nı birlikte düzene koymuş, Belgrad Ormanı'nı Büyükdere Çayırı üzerinde kurulan Spor Köyü'nün bahçesi durumuna getirmişti.

Köyü oluşturan 150 bin kişilik stad, açık ve kapalı yüzme havuzları, atletizm pistleri, boks, judo, halter gibi sporların yapılacağı salonlar, kapalı ve açık antrenman alanları, tenis kortları, atış poligonları, bisikletçiler için velodromlar ve basın görevlileri için haberleşme merkezi nereden bakılırsa bakılsın muhteşem görünüyordu.

Köye karayoluyla Ayazağa üzerinden ve Bebek - Baltalimanı kıyı yolundan, deniz yoluyla Boğaziçi'nden ulaşıldığı gibi metronun son durağı da burada bulunuyordu. Köyde yapılan helikopter alanına ise, helikopteri olan herkes inebiliyor, deniz taşıtları için 250 yatlık büyük bir liman hazır bekliyordu.

Bu arada, köyde yapılacak karşılaşmaları izlemeye gelenler de Belgrad Ormanı'ndaki yedi kilometrelik yürüyüş yolunda spor yapma olanağı buluyor, kentin en eski içme suyu göllerinde sazan balığı avlıyordu.

Düşüme göre, önümüzdeki olimpiyat için hazırlanan Türkiye Spor Köyü, Spor Akademisi olarak da kullanılacak, burada ayrıca spor ilkokulu, ortaokulu, lisesi ve akademisiyle birlikte bir de eğitim sitesi faaliyet gösterecekti.

...Olimpiyat geliri beklenenin üstünde olmuştu. Türkiye Ofisler Genel Başkanlığı'nın hükümete sunduğu öneri benimsenirse köyün bir benzeri de Anadolu kentlerinin birinde kurulacaktı.

ŞEHİR, TARİH, KÜLTÜR

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Batı kentleri için yazılmış rehberler bir hayli gelişmiş durumdaydı: Yerel yönetim düzenlemelerine göre mahallelerin, cadde ve sokakların ayrıntılı haritaları şehri gezenlerin aradıkları yeri kolaylıkla bulabilmeleri için gerekli fihristler ile donatılıyor, her mahallenin karakteristik ve gezilmeye değer bölgeleri tanıtılıyor, günün ve gecenin değişik saatlerinde şehrin neresinde hangi etkinliklere kişinin katılabileceği gösteriliyordu.

Özellikle geniş bir alana yayılan, belli bir nüfusu aşmış şehirler için bu tür rehberler hazırlamanın kaçınılmazlığı erkenden kavranılmış, zamanla akla sığmaz ayrıntılar eklenerek, şehrin tüm dinamiği bir cep kitabına yerleştirilmiştir. Bugün, bu kılavuz kitapların yabancı gezginler düşünülerek hazırlandığını ileri sürmek yanlış olur: Paris'te yarım yüzyıldır taksi şoförü olarak çalışanların bile araçlarından şehir rehberi eksik olmaz. Öğrenci, polis, mühendis, ressam olmanız durumunuzu değiştirmez: Hem zaman kazanmak, hem de içinde yaşadığınız şehri biraz olsun tanımanızı o rehber sağlayacaktır.

İstanbul bu konuda da talihsiz bir serüven yaşamaktadır. Daha XIX. yüzyılın ilk yarısında gelişmiş rehberler yapılmıştı: Lacroix, Timoni ve Murray'ın yabancı dillerde hazırladıkları bu kılavuz kitapları başkaları izledi. Cumhuriyet dönemi ile birlikte, yeni yönetimin konuya önem verdiği görüldü. Yurdumuz kültürüne önemli katkılar getiren yabancılardan biri, E. Mamboury, Ankara ve Adalar rehberlerinin yanı sıra bir de İstanbul rehberi hazırladı 1925'te. Ama asıl etkileyici girişim, Osman Nuri Ergin'in 1934'te yayınladığı "İstanbul Rehberi"dir. Öyle ki, bu rehber bugün bile pek çok kişinin tek başvuru kaynağı olma görünümünü taşımaktadır. Son elli yıl içinde, belediyenin hazırlattığı ve 1971'de piyasaya sürdüğü yetersiz bir kılavuz kitap dışında, İstanbul'u özlenen anlamda, yani bütünlüğünde kuşatan bir rehber hazırlanmamış olmasını nasıl açıklayabiliriz?

Hiçbir biçimde.

Enis Batur

Değişen İstanbul için albümler II

Fotoğraflar: Selahattin Giz

● Yarım yüzyıl öncesinin Üsküdar'ı. Mihrimah Camii'nin sağında kalan setin üstü bugün beton yapılarla dolu. Ahşap evlerin yitmesinden çok, yerlerine dikilen apartmanların kişiliksiz mimarisi etkiliyor insanı. Oysa, özellikle yüzyıl başında, "Yeni Sanat" akımı taş yapılarda hayli özgün bir mimarî deney yaşanmasını sağlamıştı.

● Bugün Tarabya Oteli'nin yer aldığı burunda, bir zamanlar İstanbul'un en ünlü otellerinden olan Tokatlıyan yükseliyordu. Bu anıtsal değerdeki ahşap yapıdan, yeni otelin yapımında, model olarak ne ölçüde yararlanıldığını varın siz değerlendirin!

● Taksim stadyumunun girişindeki bu taş yapıyı yıktırtan mantığı anlamak kolay değil. Hele, son elli yıl içinde, açıklık taşımayan nedenlerle pek çok taş yapının, hem de hayli iyi durumda olmalarına rağmen yıktırıldığı düşünülürse, imar politikamız üzerine neden bu kadar acı bir üslûpla gittiğimiz de açıklık kazanabilir.

● Karaköy Meydanı. Yakınlarda, "sırra kadem" basışının öyküsünü basından izlediğiniz cami, mimarî özgünlüğü ile baş köşeyi tutuyor. Acaba meydanı genişletmenin en iyi yolu bu muydu?